

ІВАН ПАВЛО II ПРО ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ КРИЗИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

С.І. Присухін

доцент кафедри філософії

*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

Постановка проблеми. Сьогодні відбувається втрата істинного сенсу поняття «права людини», а разом з тим і розуміння того, що таке людина як суб'єкт моралі і права. Джерелом і орієнтиром істинного змісту поняття «права людини» є Загальна декларація прав людини 1948 р. Нинішня криза прав людини показує, що дія цих прав катастрофічно зменшується. Політико-юридична і соціальна криза свідчить про існування крайніх форм аморальності і нелюдськості у соціальних відносинах, які найбільш зримо проявляються в порушенні права на життя. В умовах кризи прав людини Соціальне Вчителство Церкви, репрезентоване працями Івана Павла II, на перше місце ставить поняття «право на життя», справедливо пов'язуючи його з необхідністю захисту гідності особи в її сутнісних характеристиках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Змістовні характеристики поняття «право на життя» дав теолог-богослов Лівіо Меліна.

Метою статті є уточнення змістовних характеристик поняття «право на життя» в контексті неотомізму персоналістичного спрямування Івана Павла II.

Основні результати досліджень. Відомо, що категорією «права людини» послуговуються політико-юридичні науки для позначення низки морально-правових норм, які формують принципи відносин між індивідами та суспільством в особі інституцій влади. «Короткий оксфордський політичний словник» категорію «права людини» визначає як: «особливий вид невідчужуваних моральних прав. Вони однаковою мірою належать кожній людині, і то тільки тому, що це людина, незважаючи на расу, національність або належність до будь-якої соціальної групи. Права людини визначають мінімальні умови людської гідності і стерпного життя» [1, с. 543]. Зафіксована в низці міжнародних правових угод та національному законодавстві більшості держав ця категорія віддзеркалює в собі щонайбільш можливе узагальнення гуманітарно антропологічної концепції людини як морально-правової істоти. Як категорія природного права вона відбиває сферу негативних та позитивних зобов'язань щодо окремо взятої людини, які повинна взяти на себе правова держава.

Основним предметом дискусій довкола проблеми прав людини традиційно вважають питання щодо того, чи суб'єктивні права вкорінені у природі людини та невід'ємно належать їй від народження (юснатуралізм), чи навпаки вони набуваються лише внаслідок законодавчої діяльності держави (юридичний позитивізм).

Основоположними документами, в яких розкривається зміст категорії «права людини», є Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічно-соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Європейська конвенція прав людини (1950 р.). Перелік прав можна знайти в конституціях багатьох країн і

регіональних організацій держав. Безперечно, що поміж них Загальна декларація є одним із найважливіших документів ХХ століття. «Загальна декларація прав людини через п'ятдесят років після її прийняття є нормативним мірилом, яке претендує на загальну всесвітню значущість і яке вже не можна ігнорувати» [2, с. 15]. Така увага до проблем прав людини є наслідком прагнення світової спільноти нейтралізувати спалах насильства та соціальної деструкції в умовах системної кризи сучасної цивілізації. До найважливіших етико-правових проблем, які задекларовані у вищезазначених документах і потребують нагального вирішення, належать: утвердження права на свободу та недоторканність (проблема гідності людини), заборона дискримінації (проблема необмеженої комунікації, діалогу), право на власність, соціальні права (проблема співвідношення негативної та позитивної свободи) тощо.

Не залишилось осторонь від аналізу вищезгаданих проблем й соціальне вчення Католицької Церкви, яке в його окремих складових репрезентовано працями Івана Павла II. Вже на початку понтифікату Івана Павла II про нього заговорили як про поборника прав людини, який має беззаперечний авторитет у питаннях захисту прав людини позаяк їх здійснення набуло стану гострої кризи. На думку понтифіка, належний захист цих прав розпочинається (залежить) від їх адекватного визначення [3, с. 634].

Позиція Івана Павла II щодо захисту невід'ємних прав людини була констатована в низці енциклік – насамперед *Redemptor hominis*, в якій були визначені суттєві характеристики в тлумаченні прав людини. Не менш значимими в цьому питанні стали енцикліки *Laborem exercens*, *Solicitudo rei socialis*, *Centesimus annus*, *Veritatis splendor*, *Evangelium vitae*, *Fides et ratio*. Питання, що стосуються прав людини розвивались понтифіком в Апостольських посланнях, наприклад, *Familiaris consortio*, *Christifideles laici*, *Ecclesia in Asia*, *Ecclesia in Africa*, *Ecclesia in America*. Не менш вагомими в питаннях прав людини стали щорічні Послання Папи Римського до Всесвітнього дня миру, промови до Організації Об'єднаних Націй, Європейського парламенту тощо. В цих працях Іван Павло II розвиває соціальне вчення Церкви щодо реалізації віруючими людьми, а також людьми доброї волі настанов Магістеріуму «про непорушні права людської особи, а то й про правовий устрій суспільности» [4, с. 376].

У вище перелічених енцикліках і матеріалах Магістеріуму Церква констатує, що здійснення прав людини в соціальній практиці є показником утвердження людської гідності, отриманої від Бога, а це потребує їх захисту та подальшого розповсюдження в умовах морально недосконалого суспільства. Наголошується, що джерелом прав людини є не суспільні відносини, а сама особистість в її Богоподібності. Права людини є універсальними, непорушними, бо вони об'єктивно присутні в усіх людях незалежно від часу, місця та особи: «Непорушні, бо властиві людській особі і її гідності» [5, с. 104]. Ці права надають загальну спрямованість розвитку всіх суттєвих характеристик людини як особистості (отримання людиною всіх можливих матеріальних та духовних благ у межах свого земного Буття).

Перелік прав людини Іван Павло II надає в енцикліці *Centesimus Annus* («Сотий рік»): «право на життя, що включає в себе право дитини на розвиток у лоні матері з моменту зачаття; право жити у повній родині і сприятливий для

розвитку дитячої особистості моральній атмосфері, право розвивати свій розум та свободу, шукаючи та пізнаючи істину, право брати участь у розумному використанні земних благ і працюю заробляти на себе та свою родину; право вільно створювати свою сім'ю, мати і виховувати дітей, відповідально ставитись до свого сексуального життя. У певному сенсі релігійна свобода, під якою маємо на увазі право жити згідно із правдою віри і трансцендентною гідністю особи, це джерело і синтез цих прав» [6, с. 82].

Найпершим у цьому переліку Іван Павло II називає право на життя від зачаття до природної смерті [7, с. 4]. Право на життя обґрунтовується П'ятою заповіддю: «Не вбиватимеш» (Вих. 20. 13), [8, с. 81], «Ви чули, що було сказано давнім: «Не вбивай, і коли хтось уб'є, то підпаде судові» (Мт. 5, 21-22) [8, с. 11]. Конгрегація віровчення в своїй інструкції «*Donum vitae*» логічно продовжує: «Людське життя треба поважати як щось священне, бо від самого початку воно ґрунтується на творчій дії Бога і воно назавжди залишається в особистому відношенні до Творця своєї єдиної мети. Сам Бог є владикою життя від початку до кінця; ніхто, за жодних обставин не може привласнити собі право знищити людську істоту» [9, с. 518]. П'ята заповідь, трансформуючись у норму християнської етики, стає необхідною умовою розвитку соціального життя на Землі, захисту гідності людини, створює перешкоди проти найбільш небезпечних джерел загрози життю (навмисне вбивство, аборти, евтаназія, самогубство тощо). Крім того ця норма виокремлює адекватні морально-правові засоби захисту життя окремо взятої людини і суспільства загалом, серед яких визначальне значення набуває право на життя.

Іван Павло II в енцикліці *Evangelium vitae* ("Євангелія життя", 25.05.1995 р.) конкретизує змістовні характеристики поняття «право на життя», що логічно витікають з П'ятої заповіді: «...людина, яка щиро відкрита правді та добру, може світлом розуму і таємничою силою благодаті розпізнати в природному, писаному в серці, законі (пор. Рим. 2, 14-15) святість людського життя від початку аж до краю й переконатися, що кожна людська істота має право сподіватися особливої поваги до свого основного блага. На визнанні цього права ґрунтується співжиття людей та існування політичної спільноти» [7, с. 3].

Богословська теорія в тлумаченні поняття «право на життя» також наголошує, що «людина як особа має вроджене фундаментально право на життя з моменту зачаття і до природного кінця» [10, с. 167]. Право на життя ґрунтується на сутнісних характеристиках людського життя. Теолог-богослов Ігнасіо Карраско де Паула підтверджує: «немає життя без живого суб'єкта, немає живого людського суб'єкта без права на життя» [10, с. 167]. Це право об'єктивно притаманне людині, воно не залежить від бажання і волевиявлення інших людей. Право на життя має сакральний характер, вважається дарунком від Бога, що визначає право особи на використання власного життя та захисту власного життя з моменту його початку до моменту приходу смерті.

Іван Павло II констатує: «Захищати й обстоювати таке право повинні насамперед віруючі в Христа, свідомі прекрасної правди, що її нагадує II Ватиканський Собор: «Син Божий своїм втіленням з'єднався з кожною людиною»*.

* II Ват. Соб., Душопаст. Конст. про Церкву в сучасному світі, *Gaudium et spes*, 22.

У цій спасительній події звістилась людству не тільки безмежна любов Бога, який «так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав» (Йо. 3, 16), але й неперівнянна вартість кожної людської особи» [7, с. 3-4].

Повній реалізації права людини на життя перешкоджають кризові явища сучасної цивілізації насамперед війна та насильство (геноцид і масові депортації, розповсюдження на глобальному рівні все нових форм рабства: торгівля людьми, використання дітей на війнах, експлуатація робітників, нелегальна торгівля наркотиками і проституція тощо). «Навіть у демократичних країнах права людини не завжди належною мірою пошановані. Говоримо не тільки про скандальну практику абортів, а про різноманітні кризові явища всередині демократії, які подеколи справляють враження нездатності вирішувати питання на користь суспільного добра. Певні вимоги, що визрівають у суспільстві, подеколи оцінюють, виходячи не з норм справедливості і моралі, а з виборчого потенціалу і фінансової потужності сил, що за ними стоять... Через це дедалі важче стає узгоджувати приватні інтереси з загальним благом. Останнє не є простою сукупністю окремих інтересів, а радше оцінкою та інтегруванням цих інтересів на основі зваженої системи цінностей; врешті воно вимагає правильного розуміння гідності і прав людини» [6, с. 82-83].

Поряд із своєю Євангельською місією Католицька Церква ставить завдання захисту прав людини і сприяння їх реалізації в усіх сферах соціального розвитку: «Отож церква, силою дорученої собі Євангелії, проголошує права людей і признає та високо оцінює отой сучасний динамізм, що всебічно плекає ці права. Але цей рух треба пройняти духом Євангелії та оберегати від усякого роду фальшивої автономії. Бо ми сьогодні є в спокусі думати, що наші особисті права лише тоді бувають вповні збережені, коли вони стоять окремо від усяких основ Божого закону. А таким шляхом гідності людської особи не можна не тощо спасти, але можна її хіба загубити» [11, с. 546]. Соціальне вчення спрямовує на те, що захист прав людини і права на життя насамперед здійснюється в двох площинах: проголошення і установлення християнських засад прав людини і викриття фактів порушення цих прав у сучасному світі. Загалом, Церква вважає, що проголошення християнських засад прав людини значущіше за критику їх порушень. Викриття і критика не повинні ігнорувати проголошення цінностей прав людини, які надають правам міцності і характеристик практичної доцільності.

Іван Павло II безкомпромісно обстоює позицію, згідно з якою соціальне вчення Церкви, реалізуючи свою головну місію захисту прав людини, всілякого сприяння їх установленню в соціальній практиці, повинно підкорятися потребам подальшої євангелізації сучасного світу. «Отже, соціальне вчення Церкви само по собі є знаряддям євангелізації і як таке сповіщає Бога і таїну спасіння у Христі кожному людському творінню, і саме для цього розкриває перед людиною її саму. У цьому і тільки у цьому світлі розглядає Церква все інше: права кожної особи передусім «пролетарів», родину і освіту, обов'язки держави, устрій національних і міжнародних співтовариств, економіку, культуру, війну і мир, повагу до життя від зачаття до смерті» [6, с. 92-93].

Висновок. Іван Павло II констатує, що право на життя є визначальним у системі інших прав людини, воно віддзеркалює прагнення до отримання і захисту тих благ, які є конституційованими для окремо взятої людини як особи. Право на життя не можна порушувати, тому що його порушення безпосередньо зачі-

пає гідність особи в її Богоподібності. Захист Церквою прав на життя є невід'ємним від виконання її Євангельської місії на Землі. Право на життя є засадничим, тому що саме воно повинно визначати зміст соціальних відносин і спрямовувати їх на подальший розвиток усіх форм соціального життя. Кожна держава своїм обов'язком повинна вважати включення в число своїх головних законів захист прав на життя, унеможливаючи тим самим подальше розповсюдження «культури смерті» в умовах глобальної кризи сучасної цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Короткий Оксфордський політичний словник. Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. – С. 542-544.
2. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 15-31.
3. Лексикон. Дискуссионные темы и неоднозначные термины в сфере семьи, жизни и этики. – М.: Издательство Францисканцев, 2009. – 1051 с.
4. Декларація «Гідності людської – Dignitatis humanae» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 1996. – С. 375-392.
5. Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – К.: Кайрос, 2008. – С. 103-108.
6. Іван Павло II. Енцикліка «Сотий рік – Centesimus Annus». – К.: Кайрос, 2001. – 102 с.
7. Енцикліка Evangelium Vitae Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. – Libreria Editrice Vaticana, 1995. – 160 с.
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Рим: Видавництво отців Василіян «Місіонер», 2007.
9. Катехизм Католицької Церкви. – Синод Української Греко-Катлицької Церкви, 2002 р. – 772 с.
10. Ливіо Меліна. Нравственное действие христианина / Ливіо Меліна, Теодор Герр, Игнасио Карраско де Паула, Альберто Бонанди, Карло Брешиани; под общим руководством Л. Меліна. – М.: «Христианская Россия», 2007. – С. 166-169.
11. Душпастирська Конституція «Радість і надія – Gaudium et spes» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 1996. – С. 499-619.

Присухін С.І. Іван Павло II про право на життя в умовах кризи сучасної цивілізації

У статті розглядаються суттєві характеристики, які визначають зміст поняття «право на життя» в контексті соціального вчення Католицької Церкви, репрезентованого працями Івана Павла II.

Ключові слова: права людини, право на життя, криза сучасної цивілізації, захист права на життя, особа в її Богоподібності, гідність особи, захист гідності особи.

Присухин С.И. Иоанн Павел II про право на жизнь в условиях кризиса современной цивилизации

В статье рассматриваются существенные характеристики, которые определяют содержание понятия «право на жизнь» в контексте социального учения Католической Церкви, представленного в трудах Иоанна Павла II.

Ключевые слова: права человека, право на жизнь, кризис современной цивилизации, защита права на жизнь, человек в его Богоподобии, достоинство личности, защита достоинства личности.

Prysukhin S.I. John Paul II about the right of living in conditions of crisis in modern civilization

The essential characteristics which determine the contents of the concept «the right of living» in the context of Catholic Church social studies, represented in Pope John Paul II are discussed in this article.

Key words: human rights, the right of living, the crisis of modern civilization, the protection of the right of living, the human in his Godhood, dignity, the protection of dignity.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2011.